

© Editura EIKON

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS)

București, Calea Giulești 333, sector 6
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74
0733 131 145, 0728 084 802
difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: 021 348 14 74
0728 084 802, 0733 131 145
contact@edituraeikon.ro
www.librariaeikon.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ENE, RAUL ALEXANDRU

Cosmologie teonomă sau cosmologie autonomă? : evaluare din perspectiva teologiei ortodoxe / Raul Alexandru Ene. - București :

Eikon, 2026

Conține bibliografie

ISBN 978-606-49-1614-3

2

113

Redactor: Mihai Salvan

Editor: Valentin Ajder

Raul Alexandru Ene

Cosmologie teonomă sau cosmologie autonomă?

Evaluare din perspectiva teologiei ortodoxe

E I K O N

București, 2026

Introducere / 5

Capitolul I: Cosmologia teonomă / 12

1. Dogma creștină cu privire la crearea lumii / 12

1.1. Crearea lumii în planul veșnic al lui Dumnezeu / 12

1.2. Prezentarea Zilelor Creației și înțelegerea acestora în contextul biblic revelat / 15

2. Teonomia în scrierile unor Sfinți Părinți din contexte culturale diferite / 32

2.1. Sf. Vasile cel Mare – reprezentant al culturii bizantine / 32

2.2. Sf. Efrem Sirul – reprezentant al culturii siriene / 46

2.3. Sf. Ambrozie al Mediolanului – reprezentant al culturii apusene / 49

3. Doctrina creației reflectată în scrierile actuale / 57

3.1. Cosmologia în scrierile a doi teologi români reprezentativi / 57

3.1.1. Părintele Dumitru Stăniloae / 57

3.1.2. Părintele Profesor Dumitru Popescu / 72

3.2. Divergențe teologice cu privire la cosmologie / 79

3.2.1. Părintele Serafim Rose / 79

3.2.2. Doctorul Alexandros Kalomiros / 84

3.2.3. Evaluarea corespondenței dintre cei doi cu privire la abordarea cosmologică a Referatului Facerii / 90

Concluzii capitolul I / 105

Capitolul II: Cosmologia autonomă / 109

A. Concepții cosmologice autonome- perspective istorice /

109

1. Începuturile cosmologiei de tip autonom în filosofia greacă / 109

1.1. Antichitatea / 109

1.1.1. Ionienii / 111

1.1.2. Materialiștii / 115

1.1.3. Pitagora, Platon și Aristotel / 118

1.1.4. Epicureii / 126

1.1.5. Stoicii / 127

1.1.6. Neoplatonicii / 128

2. Dezvoltarea cosmologiei autonome în cadrul creștinismului apusean / 130

2.1. De la Fericitul Augustin la Nicolaus Cusanus / 130

2.1.1. Fericitul Augustin / 133

2.1.2. John Scotus Eriugena / 136

2.1.3. Toma d'Aquino / 139

2.1.4. Bonaventura / 141

2.1.5. Meister Eckhart / 144

2.1.6. Nicolaus Cusanus / 146

2.1.2. Școala Medievală Chartres / 150

2.2. Două personalități care au marcat perioada Renașterii / 152

2.2.1. Nicolaus Copernicus / 154

2.2.2. Giordano Bruno / 158

2.3. Știința cosmologică modernă și câțiva reprezentanți ai acesteia / 163

3. Evoluționismul – concepție cosmologică și antropologică autonomă / 174

3.1. Teoria evoluției speciilor a lui Charles Darwin - scurtă prezentare / 174

3.2. Ipoteza „milioanelor de ani” / 182

3.3. Evoluționismul teist și controversa dintre evoluționism și creaționism / 188

B. Autonomia rațiunii în umanismul păgân reluată astăzi de mișcarea New Age / 194

Concluzii capitolul II / 202

Capitolul III: Evaluarea concepțiilor cosmologice autonome
din perspectiva teologiei ortodoxe / 206

1. Teologia ortodoxă - creația continuă între creatio originalis
și creatio finalis / 206

1.1. Evaluarea teologică a implicațiilor evoluționismului / 206

1.2. Creația ex nihilo și teoria Big-Bang-ului / 210

2. Teologia ortodoxă - între transcendența divină și prezența
lui Dumnezeu în cadrul creației / 219

2.1. Revelația lui Dumnezeu în raționalitatea lumii / 219

2.2. Cosmologia patristică și panteismul / 244

2.3. Criza ecologică și Ecoteologia - concept nou și perspecti-
vă creștină cu privire la raportul dintre om și creație / 246

2.3.1. Ascetismul / 261

2.3.2. Liturgicul / 271

2.3.3. Iconicul / 280

Concluzii capitolul III / 284

Concluzii și precizări finale / 287

Bibliografie / 292

Capitolul I: Cosmologia teonomă

1. Dogma creștină cu privire la crearea lumii

1.1. Crearea lumii în planul veșnic al lui Dumnezeu

Dumnezeu aduce lumea din non existență la existență, în timp, înțelegând așadar că El este deasupra timpului și că de El sunt făcute toate. Sfântul Atanasie cel Mare este cel care „a introdus pentru prima dată în teologie distincția clară dintre nașterea și aducerea lumii la existență. În acest sens utilizăm termenul *cosmogeneză* (crearea lumii), și nu termenul *cosmogonie* (nașterea lumii)”¹.

Crearea lumii a existat însă dintotdeauna în gândul lui Dumnezeu, dar s-a materializat într-un moment anume, când a început practic să existe timpul. Acesta este începutul propriu-zis al lumii, căci, spune părintele Stăniloae, „dacă n-ar avea un început, n-ar fi din nimic, deci n-ar fi opera exclusivă a libertății și iubirii lui Dumnezeu [...]. Numai dacă lumea este din nimic prin voia lui Dumnezeu, ea poate fi ridicată la un plan de perfecțiune în Dumnezeu tot prin voia Lui atotputernică și prin iubirea Lui, după o anumită pregătire a ei pentru aceasta”².

Pe lângă faptul că se exprimă clar ideea de creație a Universului fără a fi vorba de o materie preexistentă, teza creației *ex nihilo* se opune și conceptului de emanație, folosit la început de

1 PR. DR. CIPRIAN FLORIN APETREI, *Teologia creației în gândirea Părintelui Dumitru Stăniloae și concepțiile cosmologice moderne*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2018, p. 66.
2 PREOTUL PROFESOR DUMITRU STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. I, ediția a IV-a, Ed. IBMBOR, București, 2010, pp. 342-343.

neoplatonicieni. Acesta vrea să arate că materia și lumea în sine sunt generate, emană din Dumnezeu și nu sunt create de El din nimic, așa cum afirmă Sfânta Scriptură și deopotrivă toți Sfinții Părinți³. Conceptul de existență a lumii create din nimic este propriu în mod exclusiv religiei iudaice și creștine. Câteva versete scripturistice sunt foarte sugestive în acest sens. Mai întâi, în Vechiul Testament, la 2Mac. 7, 28 avem următoarea mărturisire a unei femei către fiul său: *Rogu-te, fiule, ca la cer și la pământ căutând și văzând toate cele ce sunt într-însele, să cunoști că din ce n-au fost le-a făcut pe ele Dumnezeu și pe neamul omenesc așijderea l-a făcut* (2Mac. 7, 28). Apoi, în Noul Testament, în debutul Evangheliei după Ioan și în Epistola către Evrei a Sf. Ap. Pavel citim următoarele: *La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul [...]. Toate prin El s-au făcut; și fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut* (In. 1, 1; 3); *Prin credință înțelegem că s-au întemeiat veacurile prin cuvântul lui Dumnezeu, de s-au făcut din nimic cele ce se văd* (Ev. 11, 3). În ceea ce îi privește pe Sfinții Părinți, cu toții sunt de acord asupra creației din nimic a lumii, remarcându-se prin argumentația bogată Sf. Atanasie cel Mare, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Maxim Mărturisitorul ș.a.

Pe lângă cele precizate anterior, se poate adăuga că termenul *nimic* nu desemnează un vid real coexistent cu Dumnezeu, din moment ce Dumnezeu umple prin prezența Lui tot spațiul și timpul, motiv pentru care mai mulți teologi și filosofi au considerat că „prin crearea lumii s-ar fi produs o restrângere în Dumnezeu, pentru a putea apărea un gol din care lumea să fie

3 Sf. Grigorie de Nyssa spune: „Dacă Dumnezeu este în natura Sa simplu și imaterial, fără calitate, fără magnitudine și fără compoziție, în ce fel se poate materia naște din imaterial sau o natură dimensională din ceea ce este non-dimensiune? Dacă el ar spune că ceva material era în Dumnezeu, atunci întrebarea este cum poate El fi imaterial, dacă include în Sine materie”. cf. Sf. Grigorie de Nyssa, *De Hominis Opificio*, 23, în PG 44, col. 209 D - 212 A apud Pr. Dr. Aurel Mihai, *Sfânta Treime și Cosmosul*, Ed. Basilica, București, 2015, p. 50.

adusă la existență”⁴. Acest lucru arată faptul că, practic, actul creației reprezintă primul act de chenoză al lui Dumnezeu. Trebuie subliniat însă faptul că lumea are propria ei consistență, iar Dumnezeu este Cel cu totul Altul, Care, prin pogorârea Sa către lume, o menține pe aceasta în existență. Dumnezeu creează lumea așadar din libertate și bunătate și o susține în existență ca atare, motiv pentru care „creația este total dependentă de Dumnezeu, în timp ce Dumnezeu este absolut independent și transcendent față de creație”⁵.

Materia, deși existentă în gândul lui Dumnezeu sub formă inteligibilă, se manifestă în planul fizic, creat, ca o pură posibilitate de a fi, de a deveni ceva, în sine fiind de fapt neființă⁶. De aceea, ea nu este un scop în sine, având o cauză proprie și fiind atrasă spre ea prin mișcare neconținută. Doar Dumnezeu rămâne Cauza necauzată de nimic, având viață în Sine și atrăgând creația spre desăvârșire ca mijloc de realizare a ei.

În exegeza talmudică, s-a pus de asemenea problema coexistenței lui Dumnezeu cu creația, iar răspunsurile au fost cât se poate de interesante. La întrebările ce apar legat de această problemă – Cum poate exista o lume, dacă Dumnezeu este pretutindeni?, Cum ar putea exista lucruri care nu sunt Dumnezeu?, Cum Dumnezeu poate să creeze lumea din nimic, dacă în definitiv acesta nu există, Dumnezeu fiind Totul? –, Rabbi Itshaq Louria Achkenazi (1534-1572), fondatorul Cabalei moderne, răspunde că Dumnezeu, printr-o retragere de Sine, o contracție a propriei Ființe, face loc lângă Sine unui alt sine, unei alte existențe. Este retragerea Infinitului care face loc Creației, finite. El

4 PR. DR. CIPRIAN FLORIN APETREI, *Teologia creației...*, p.70.

5 PR. DR. CIPRIAN FLORIN APETREI, *Teologia creației...*, p. 68

6 PR. DR. AUREL MIHAI, *Sfânta Treime...*, p. 53. Vladimir Lossky afirmă: „Creația *ex nihilo* dovedește tocmai un act prin care se produce ceva în afară de Dumnezeu, producerea unui subiect absolut nou, neavând nicio bază nici în firea dumnezeiască și nici într-o materie sau posibilitatea oarecare de a fi în afară de Dumnezeu.” cf. Vladimir Lossky, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, trad. Pr. Prof. Dr. Vasile Raducă, Ed. Bonifaciu, 1998, p. 122.

este pe de-o parte absent, prin retragerea de Sine care îi dă posibilitatea lumii de a apărea și de a se dezvolta și totodată prezent prin cuvântul Său cu care creează lumea și îi impune limitele de existență. Se face comparație aici cu modul în care uterul face loc embrionului pentru a primi alteritatea lumii – tot așa, Dumnezeu, contractându-Se din voie proprie în Sine Însuși, creează lumea. Din acest vid, ia naștere lumea, care nu ar fi putut exista fără bunătatea lui Dumnezeu.⁷

1.2. Prezentarea Zilelor Creației și înțelegerea acestora în contextul biblic revelat

Sfânta Scriptură este cunoscută ca fiind cuvântul revelat al lui Dumnezeu, înțeles sub forma dialogului Său cu omul de-a lungul timpului. Totodată, „Scriptura cuprinde și răspunsul omului la descoperirea lui Dumnezeu. Dumnezeu vorbește omului într-un mod prin care acesta poate să-L înțeleagă și de asemenea să-I răspundă, devenindu-i partener de dialog”⁸.

În ceea ce privește Vechiul Testament, din punct de vedere structural, acesta este compus din mai multe grupuri de cărți, primul dintre ele – Pentateuhul (cele cinci cărți) – fiind cel mai vechi și constituind baza celorlalte. Autorul acestuia este considerat a fi Moise, cel care este chemat de Dumnezeu și trimis poporului Său pentru a-l povățui și pentru a-i transmite voința divină. Așadar, chiar dacă revelația este o experiență spirituală personală, ea are o destinație mult mai largă, și anume comunitatea, poporul lui Dumnezeu, care se poziționează astfel în

7 PAUL CLAVIER, *Le concept de monde*, Presses Universitaires de France, Paris, 2000, p.119. (Am putea vorbi în acest sens de un prim act kenotic, în ceea ce îl privește pe Dumnezeu, în chiar crearea lumii. Rămâne însă necunoscut aici cum se poate ca Dumnezeu cel infinit să fie prezent într-o lume care nu este totuna cu El, dar care nu poate exista fără El.)

8 PR. MIRCEA BASARAB, *Scriptură și Tradiție- Importanța și receptarea textului scripturistic în istoria Bisericii*, Ed. Basilica, București, 2015, p. 13.

legătură cu Autorul revelației⁹. Voia lui Dumnezeu este comunicată astfel la început prin viu grai, după care, cel care a primit revelația fixează în scris adevărul acesteia, bineînțeles tot sub înrăurire divină. Se formează astfel foarte exact conștiința că Dumnezeu este Autorul revelației, iar profetul apare ca fiind *gura lui Dumnezeu* (Isaia 30, 2; Ieremia 15, 19).

Se cuvine prin acestea să înțelegem încă de la început – întâriți fiind pe Piatra credinței – autoritatea și primatul Sfintei Scripturi în raport cu celelalte scrieri, căci în textul ei vorbește Însuși Dumnezeu Creatorul, Proniatorul și Mântuitorul lumii. Nici Moise nici ceilalți profeti nu sunt decât „mijlocitori ai Scripturilor revelate și nicidecum autorii lor. [...] Din acest motiv putem afirma că autoritatea Scripturii vine direct de la Dumnezeu”¹⁰.

Pentateuhul este cunoscut sub numele de „Tora” sau „Legea”, termen regăsit în celelalte cărți ale Sfintei Scripturi atât ca Legea Domnului, după originea lui dumnezeiască (Ezdra 7,10; Iosua 24, 26; Neemia 9, 3) dar și Legea lui Moise, după autorul lui omnesc (Iosua 8, 31-32; 1 Regi 2, 3; 2 Regi 2, 3; 2 Regi 23, 25)¹¹.

Expunerea zilelor creației cerului și pământului e de regăsit în prima carte din Pentateuh, cunoscută sub numele de Facerea sau Geneza. Prin aceasta se pune baza pentru Revelația dumnezeiască. Măreața descriere a creației demonstrează nu numai atotputernicia și bunătatea lui Dumnezeu, ci și totala dependență a creaturilor față de El¹².

În Sfânta Scriptură, Dumnezeu Se revelează ca Ființă infinită și eternă ce-Și are cauza existenței în El Însuși; El este totodată Cauza tuturor celor existente, Făcătorul celor văzute și nevăzute,

9 PR. MIRCEA BASARAB, *Scriptură și Tradiție...*, p. 13.

10 PR. MIRCEA BASARAB, *Scriptură și Tradiție...*, p.21.

11 PR. PROF. NICOLAE CIUDIN, *Studiul Vechiului Testament*, Ed. Credința Noastră, București, 1996, p. 45.

12 ARHIPRESBITER-MITROFOR DR. VASILE TARNAVSCHI, *Introducere în Sfintele Cărți ale Testamentului Vechiu*, Ed. Institutul de Arte Grafice și Ed. Glasul Bucovinei, Cernăuți, 1928, p. 197.

drept pentru care este anterior și mai presus de tot ce a fost creat de El în cer și pe pământ. Acestea le mărturisește Moise când spune: *Mai înainte de a se fi făcut munții și de a se fi plăsmuit pământul și lumea lui, din veșnicie până'n veșnicie Tu ești* (Ps. 89, 2). Planul lumii este așadar unul creat, iar existența fapturilor are la bază voința divină. Astfel, „e pusă în evidență puterea absolută a Dumnezeului transcendent. În timp ce poemele epice păgâne descriu creația ca rezultatul unei lupte între zei și forțele haosului, povestirea biblică pune în relief activitatea fără efort a unicului Dumnezeu”¹³. Acestea le mărturisește și Isaia Proorocul: *Așa grăiește Domnul, Mântuitorul tău și Cel Care te-a zidit din sânul maicii tale: Eu sunt Domnul Care a făcut lumea; Singur am întins cerurile, Eu am întărit pământul și cine Mi-a fost de ajutor?* (Is. 44, 24)

Textul Facerii, fiind unul metaștiințific și metafilosofic, se înțelege că nu ne putem apropia oricum de el, mai ales atunci când încercăm să luăm în calcul și rigurozitatea analitică și metodologia specifică cercetării științifice. Motivația de a aborda Referatul Creației astăzi rezidă tocmai în înțelegerea caracterului său de taină în raport cu teoriile științifice la modă, care de multe ori se autoproclamă ca fiind infailibile, încercând cu această ocazie să impună în cadrul societății un tip de gândire specific.

De aceea, apropierea de textul Facerii nu trebuie să fie efectul unei curiozități nestăpânite, care mai degrabă ar dezvolta în noi mândria și orgoliul înaintea semenilor, ci ea trebuie să se bazeze pe caracterul mărturisitor al credinței, specific fiecărui creștin, și aceasta într-o lume care tinde tot mai mult să se îndepărteze de Dumnezeu și de înțelegerea creației Sale. Înțelegerea în duh patristic a Zilelor Creației favorizează mărturisirea Adevărului și totodată neacceptarea și îndepărtarea din viața noastră a interpretărilor forțate, tendențioase sau exclusiv raționaliste, care

13 RAYMOND E. BROWN, Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy, *Introducere și comentariu la Sfânta Scriptură*, vol. II- Pentateuhul, trad. P. Dumitru Grosan, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2007, p. 8.

apar atunci când nu există o bază stabilă în cunoașterea propriei credințe sau când la mijloc apar interese, dintre cele mai diverse.

În capitolul 1 din Cartea Facerii, este istorisită pas cu pas creația divină realizată pe parcursul a șase zile. Pentru a înțelege mai bine modul de prezentare al acestora, este nevoie de o exegză punctuală raportată la contextul biblic revelat.

Înainte de aceasta însă, trebuie precizat și faptul că, mai ales în cazul Referatului Creației, maniera de abordare și de interpretare biblică trebuie să fie una specific creștină, ancorată în întregul scripturistic și asumată în duhul Sfinților Părinți. Acest lucru este posibil prin dobândirea minții Părinților și, în definitiv, a minții lui Hristos Însuși, a Celui de la Care vine toată înțelepciunea și cunoașterea cea adevărată.

Dobândirea Duhului lui Hristos este cunoscută a fi scopul vieții creștine dar, pentru aceasta, se cere din partea noastră un continuu efort de curățire de patimi și de înlăturare a obișnuințelor rele care ne conduc de foarte multe ori în viață. Așadar, din perspectivă creștină, a vorbi despre un adevăr scripturistic și a-l explica într-un mod autentic presupune în primul rând propria așezare în poruncile lui Dumnezeu, conștientizând faptul că realitățile înalte despre care vrem să vorbim presupun curăție a minții și smerenie, fără de care nu vom putea decât să ne încredem într-un mod pătimăș în propria gândire, deschizând larg ușa sufletului în fața influențelor negative ale veacului acestuia. De aici până la nevoia de ajustare a textului biblic conform cu exigențele științifice mai este foarte puțin.

Dar să vedem acum ce ne învață Sfânta Scriptură despre zilele creației:

Întru început, a făcut Dumnezeu cerul și pământul. Dar pământul era nedeslușit și neîmplinit; și întuneric era deasupra genunii; și Duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor (Fc. 1, 1-2).

Dumnezeu se arată ca Ființă personală Care în urma activității Sale suverane aduce la existență întregul cosmos, lumea în totalitatea ei universală. Primul cuvânt – „întru început” – se traduce din grecescul *εν ἀρχῇ* sau din ebraicul *berēšit* și arată că

Dumnezeu „transcende începutul, că El este anterior oricărei mișcări. *Arhi* însă înseamnă nu numai început, ci și principiu (tradus de Vulgata prin *principium*), adică concepție, regulă, normă, punct de vedere. Textul preconizează ideea Înțelepciunii creatoare (cf. Proverbe 8, 22-31) a Logosului (Cuvântului) creator (cf. Ioan 1, 1-3)”¹⁴. Așadar, sensul poate fi atât unul temporal, cât și unul instrumental – în *principiu*.

În continuare, verbul *a face* este tradus din grecescul *ποιέω* care la rândul său îl traduce pe ebraicul *bara*, folosit exclusiv pentru „o lucrare pe care numai Dumnezeu poate să o săvârșească. Aceasta înseamnă că, într-un anumit moment, Dumnezeu a chemat la existență materia și substanța care nu existaseră înainte”¹⁵. Așadar, nu este vorba de o materie preexistentă, după cum confirmă și textul de la 2Macabei 7, 28: „*Rogu-te, fiule, ca, la cer și la pământ căutând și văzând toate cele ce sunt într-însele, să cunoști că din ce n-au fost le-a făcut pe ele Dumnezeu și pe neamul omenesc așijderea l-a făcut*”. Românescul *a face* înseamnă nu numai *a crea* (din nimic), ci și *a crea* în mod organizat, potrivit unui plan, în etape prestabilite și cu o finalitate clară”¹⁶.

Cerurile au fost făcute prin cuvântul Domnului și toată oștirea lor prin suflarea gurii Sale (Ps. 32, 6) spune Psalmistul. Prin crearea cerului și a pământului, Dumnezeu alcătuieste întregul univers, întregul cosmos, întru care se manifestă slava și măreția puterii Sale, precum este scris: *Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mâinilor Lui o vestește tăria* (Ps. 18, 1). Se va vedea însă, în cele ce urmează, că cerul creat acum este altceva decât tăria creată în ziua a doua, motiv pentru care mai mulți interpreți ai Sfintei

14 *Biblia cu ilustrații*, vol. I - Pentateuhul, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Ed. Litera, București, 2011, p. 24.

15 *Biblia de studiu pentru o viață deplină*, versiunea C. Cornilescu, Ed. Life Publishers International, Springfield, Missouri – USA, București, 1996, p. 6.

16 *Biblia cu ilustrații*, p. 24.